

Wojciech Drzeżdżon

Kształcenie zawodowe w kontekście potrzeb polskiego i europejskiego rynku pracy : wybrane zagadnienia

---

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 6, 38-53

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Drzeżdżon*

Kształcenie zawodowe w kontekście potrzeb polskiego i europejskiego rynku pracy. Wybrane zagadnienia

Oferta edukacyjna szkół zawodowych w Polsce nie odpowiada wymogom rynku pracy. Tworzenie warunków rozwoju nowoczesnego szkolnictwa zawodowego jest zadaniem pilnym, a zarazem długofalowym i wymagającym współdziałania władz oświatowych wszystkich szczebli, przedsiębiorców, partnerów społecznych i samych szkół. Utrudnia je dotychczasowa marginalizacja szkolnictwa zawodowego. Szansą dla programu naprawczego jest zainteresowanie pracodawców wywołane dobrą koniunkturą gospodarczą oraz możliwości korzystania ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.

Biuro Analiz Sejmowych

Wprowadzenie

Przygotowanie młodego pokolenia do pracy zawodowej to jedno z naczelných zadań wychowania. Jego realizacja zależy we współczesnym społeczeństwie przede wszystkim od szkoły. W powszechnej świadomości funkcjonuje przekonanie, że skuteczność wychowania młodzieży zależy od tego, w jakiej mierze się ją zna i rozumie.

Przełom XX i XXI wieku cechuje się coraz większym stopniem uprzemysłowienia sektorów społeczno-ekonomicznych. Wiąże się to z ogromnym przyspieszeniem zmian społecznych, gospodarczych i kulturowych. Szczególne znaczenie wydają się mieć takie zjawiska, jak: powstanie globalnego rynku, niebywałe postępy w przekazywaniu informacji, a także dalszy, bardzo szybki postęp naukowo-techniczny¹. W dobie tworzenia się społeczeństwa informacyjnego edukacja nie może pozostawać obojętna na dynamiczne zmiany zachodzące w życiu społecznym i gospodarczym². Rozwój szkoły i innych instytucji edukacyjnych nie

---

* Dr Wojciech Drzeżdżon, Wydział Pedagogiki Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej.

¹ J. E. Karney, *Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy*, Warszawa 2007, s. 151–154.

² J. Wilsz, *Teoria pracy*, Kraków 2009, s. 11.

może też dokonywać się samodzielnie. Wymaga starannego planowania założeń, dokładnej kontroli, a także oceny ich efektów³.

Przeobrażeniom powinien podlegać również system edukacji, z powodu rosnącego zapotrzebowania na formy kształcenia ustawicznego⁴. Przekształcanie systemu edukacji w tym kierunku wpływałoby w przyszłości na zwiększenie szans na zatrudnienie młodzieży kończącej szkołę zawodowe. Analiza statystyk wskazuje, że osoby dobrze wykształcone lepiej radzą sobie na rynku pracy, pozostali zaś są stale zagrożeni bezrobociem. Bez zmiany bądź podwyższania poziomu kwalifikacji będą mieli coraz większe problemy ze znalezieniem pracy i jej utrzymaniem.

Wychowanie do zawodu w reformującej się szkole polega między innymi na kształtowaniu określonych postaw związanych z pracą. Ich charakter wyznaczają cele wychowania. Niestety, wychowanie i praca bywają często traktowane jako rzeczywistości odrębne. Warto jednak dostrzec ich związek z perspektywy całości. Wśród aspektów efektywności pracy coraz częściej zwraca się uwagę na aspekt humanistyczny. W teoriach ekonomicznych i w praktyce zarządzania przyszłości naszego kraju upatruje się w przekształceniach własnościowych, pomija się problem luki wychowawczej, a pracowników często traktuje się na równi z innymi zasobami przedsiębiorstw⁵.

Błędy popełnione przy restrukturyzacji przemysłu w dobie transformacji ustrojowej doprowadziły do stagnacji gospodarczej. W wolnorynkowym zderzeniu z potęgą państw zachodnich nie dało to równych szans na rozwój gospodarczy, cywilizacyjny i techniczny Polski. Na tak niestabilnym rynku pracy straciło na aktualności hasło: jedno życie – jeden zawód. Przed szkolnictwem zawodowym stanęły nowe problemy i zadania.

Do 1989 roku najwięcej młodzieży kształciło się w zasadniczych szkołach zawodowych, które oferowały przygotowanie zawodowe o wąskim profilu oraz mały zakres kształcenia ogólnego. Przygotowywało ono „wielkoprzemysłową klasę robotniczą”. Od początku lat dziewięćdziesiątych zasadnicze szkoły zawodowe zaczęto likwidować. Wśród najważniejszych powodów wymieniano upadek lub restrukturyzację zakładów prowadzących szkoły przyzakładowe oraz zdecydowany wzrost aspiracji edukacyjnych społeczeństwa. Jednocześnie wzrastała liczba techników, a także liceów ogólnokształcących, z których część powstawała na bazie szkół zawodowych⁶.

Zmiany w szkolnictwie średnim silnie stymulował rozwój szkolnictwa wyższego – absolwenci szkół średnich zyskali większe możliwości kontynuacji nauki.

³ H. Januszek, J. Sikora, *Socjologia pracy. Implikacje dla pedagogiki pracy*, Poznań 1998, s. 88.

⁴ S. M. Kwiatkowski, *Idea uczenia się przez całe życie*, [w:] *Pedagogika pracy*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, A. Bogaja, B. Baraniak, Warszawa 2007, s. 196.

⁵ W. Kwaśnicki, *Zasady ekonomii rynkowej*, Wrocław 2001, s. 88–107.

⁶ W. Drzeżdżon, *Wpływ zmian w edukacji na system wartości młodego człowieka*, „Studia Gdańskie, Wizje i rzeczywistość” 2007, t. IV, s. 27.

Znacznemu ilościowemu ograniczeniu szkolnictwa zawodowego nie towarzyszyła praca nad jego modernizacją i tworzeniem nowych mechanizmów powiązania z gospodarką. Brak całościowych reform w szkolnictwie zawodowym wynikał nie tylko z braku jasnej docelowej wizji tego segmentu sektora edukacyjnego, ale także z bardzo niskich nakładów finansowych na całą edukację (szkolnictwo zawodowe jest droższe niż szkolnictwo ogólnokształcące) oraz zachowawczości instytucji edukacyjnych⁷. Pewien wpływ na taki stan rzeczy miały też okresowe załamania koniunktury gospodarczej.

Rynek pracy warunkiem zmian w polskich szkołach zawodowych

Przed kilkoma laty podjęto odważną próbę zreformowania skostniałego systemu szkolnictwa w Polsce. Mało skuteczny model przekazywania wiedzy encyklopedycznej postanowiono zastąpić wdrożeniem nauczania kreatywnego myślenia, wpajaniem umiejętności twórczego działania. W dobie globalizacji i wszechobecnej integracji tak ukierunkowane edukacja i nauka miały stworzyć potencjał intelektualny zdolny do spotęgowania aktywności gospodarczej.

Reforma przyniosła jednak wiele kontrowersyjnych rozwiązań. Najwięcej kontrowersji dotyczyło szkolnictwa zawodowego. Proponowany model zakładał zwiększenie udziału kształcenia ogólnego do 80 procent i ograniczenie kształcenia zawodowego do 20 procent kształcenia ponadgimnazjalnego oraz wzrost współczynnika skolaryzacji szkolnictwa wyższego do 65 procent w 2010 roku. Należy zaznaczyć, że w ramach reformy przewiduje się przesunięcie kształcenia zawodowego na poziom pomaturalny (szkoły policealne, szkoły wyższe).

Analiza bezrobocia wśród osób, które ukończyły różne szkoły, rzeczywiście pokazuje, że najwyższe jest ono wśród absolwentów techników, bardzo wysokie zaś wśród absolwentów zasadniczych szkół zawodowych. Niewątpliwie jest to bardzo silny argument w rękach reformatorów. Przy utrzymaniu propozycji 80 procent udziału kształcenia ogólnego i 20 procent zawodowego może to doprowadzić do masowych likwidacji szkół zawodowych, a z pewnością do ich reorganizacji.

Kolejnym ważnym argumentem, szczególnie dla władz samorządowych, jest fakt nieporównywalnie wyższych kosztów kształcenia zawodowego (zwłaszcza technicznego). Nie do pominięcia są duże koszty budowy laboratoriów i pracowni specjalistycznych, konieczność ciągłych ich modernizacji, zatrudnianie kadry inżynierskiej z doświadczeniem w przemyśle⁸.

Trzecim argumentem jest dużo niższy koszt przystosowywania się do różnych zawodów ludzi z dobrą podstawą wiedzy ogólnej. Czy jednak na pewno, pomimo wielu argumentów reformatorów, decyzja tak masowej redukcji szkolnictwa zawodowego jest rozważna?

---

⁷ B. Baraniak, *Szkolne kształcenie zawodowe – elementem edukacji zawodowej*, [w:] *Pedagogika pracy...*, op. cit., s. 137.

⁸ *Ibidem*, s. 138.

W Unii Europejskiej tylko jedno państwo ma model zbliżony do modelu założonego w polskiej reformie, mianowicie Portugalia, która wprowadziła model 76 procent kształcenia ogólnego. Średnia w Unii Europejskiej wynosi od 40 do 60 procent na korzyść kształcenia zawodowego. W krajach wysoko rozwiniętych, takich jak Austria, Niemcy – 77 do 23, Szwajcaria – 69 do 31.

W Polsce często kwalifikacje nadrabiamy kursami zawodowymi. Czy współczesny pracodawca poszukuje wykwalifikowanego pracownika o wyuczonym zawodzie, czy przyuczonego w ramach trzymiesięcznego kursu? Wydaje się, że współczesny pracodawca z mniejszą dozą prawdopodobieństwa zatrudni na budowie murarza, dekarza czy elektryka po kursie – niezależnie od tego, jaką by miał wiedzę ogólną o świecie. Trudno też wyobrazić sobie powierzenie obrabiarki sterowanej numerycznie za kilka milionów złotych fachowcowi po „ogólniaku”. Ale czy na pewno pracodawca powierzy ją fachowcowi po szkole zawodowej?

Jakość kształcenia młodzieży w polskich szkołach zawodowych pozostawia często wiele do życzenia. Sposobem na weryfikację tego poziomu kształcenia powinny być egzaminy zewnętrzne⁹. Standardem winno być przeprowadzanie egzaminów przez centra egzaminacyjne funkcjonujące przy Państwowych Okręgowych Komisjach Egzaminacyjnych. Tymczasem coraz częściej rezygnuje się z egzaminów zawodowych, również z egzaminów wstępnych na uczelnie. Masowe powstawanie prywatnych szkół wyższych przy braku wystarczającej liczby kadry naukowej powoduje obniżenie poziomu kształcenia na studiach wyższych. Na rynku pracy pojawiają się absolwenci szkół wyższych, których poziom wykształcenia często pozwala zaledwie na wykonywanie pracy dotychczas przewidzianej dla ludzi z wykształceniem średnim, a nawet zasadniczym. Jest to jeszcze jeden z czynników wpływających na wzrost bezrobocia wśród adeptów średnich szkół zawodowych. O miejsce pracy przeznaczone dla osób z ich poziomem wykształcenia muszą konkurować z absolwentami kiepskich uczelni.

Warto również zwrócić uwagę na to, że skutecznie, z coraz większą dynamiką „produkują” bezrobotnych nie szkoły zawodowe, lecz uczelnie wyższe. Błędna wydaje się polityka pozorowania walki z gasnącą gospodarką za sprawą odsuwania bezrobocia dzięki podejmowaniu przez ludzi studiów. Założenie 65-procentowego wskaźnika skolaryzacji stwarza patologiczną sytuację, w której na studia dostają się ludzie o niewłaściwym poziomie intelektualnym. Są to często młodzi ludzie, zazwyczaj niezdolni do samodzielnych i twórczych działań.

Potrzeba nowoczesnej edukacji zawodowej

Era społeczeństwa informacyjnego, zmiany w strukturze gospodarczej świata, nieograniczone możliwości komunikowania się oraz swoboda przemieszczania się obywateli Wspólnoty Europejskiej, wymiana usług i towarów powodują po-

⁹ Ibidem, s. 137.

jawianie się stale zmieniających się potrzeb rynku pracy¹⁰. Zmiany te wymuszają potrzebę ciągłego dostosowywania kwalifikacji i kompetencji zawodowych pracowników oraz wypracowywania indywidualnych strategii kształtowania i realizowania karier zawodowych¹¹.

Obszarem oddziaływania edukacji w tym zakresie jest poradnictwo edukacyjno-zawodowe, którego zadaniem w najszerszym jego znaczeniu jest przygotowanie młodych ludzi do efektywnego nabywania umiejętności i wiedzy niezbędnych do wejścia na rynek pracy i efektywnego odgrywania ról zawodowych na przestrzeni całego życia zawodowego¹². Zadania te obejmują sferę rozpoznania przez ucznia swojego potencjału zawodowego, nabycia umiejętności zarządzania nim oraz przygotowania go do podejmowania świadomych decyzji o charakterze zawodowym i edukacyjnym.

Tabela 1. Liczba nauczycieli doradców zawodowych, metodycznych doradców w szkołach dla dzieci i młodzieży i placówkach oświatowych w kraju ogółem według danych MEN-SIO na dzień 15.09.2006 r.

Typ szkoły	Doradcy zawodowi			Doradcy metodyczni		
	Pełno-zatrudnieni	Niepełno-zatrudnieni	Etaty	Pełno-zatrudnieni	Niepełno-zatrudnieni	Etaty
Gimnazja	118	43	77,79	163	5	78,95
Szkoły ponadgimnazjalne	98	38	68,78	214	17	108,06
Szkoły policealne	1	0	0,06	7	1	3,17
Poradnie psychologiczno-pedagogiczne	75	11	56,58	7	4	4,60
SOSW, ORW, MOW, MOS	3	1	2,47	3	1	1,50
Placówki doskonalenia nauczycieli	1	10	2,94	14	209	66,20
Zespoły szkół	114	33	94,56	133	11	70,72
Razem	410	136	303,18	541	248	333,20

Źródło: opracowanie ECORYS na podstawie danych MEN-SIO.

Rolą tak rozumianego poradnictwa edukacyjno-zawodowego jest także pełnienie funkcji łącznika szkoły ze światem pracy (środowiskiem gospodarczym

¹⁰ A. Chodubski, *Wyzwania globalne dla Polski w procesie integracji europejskiej*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2006, t. III, s. 20.

¹¹ B. Baraniak, *Metody badania pracy*, Warszawa 2009, s. 84–110.

¹² W. Trzeciak, *Modernizacja polskiego poradnictwa zawodowego*, [w:] *Pedagogika Pracy, Doradztwo Zawodowe*, pod red. H. Bednarczyka, J. Figurskiego, M. Żurka, Radom 2005, s. 29–38.

i naukowym, siecią instytucji rynku pracy i ich usługami, obszarami działalności społecznej o charakterze zawodowym)¹³.

Tabela 2. Zestawienie liczby nauczycieli doradców zawodowych według województw na podstawie danych z bazy SIO – stan na dzień 15.09.2006 r.

Województwo	Liczba nauczycieli doradców zawodowych	Pozycja w zestawieniu
dolnośląskie	62	1
kujawsko-pomorskie	33	7
lubelskie	31	8
lubuskie	23	13
łódzkie	25	12
małopolskie	34	6
mazowieckie	62	1
opolskie	27	11
podkarpackie	16	15
podlaskie	27	10
POMORSKIE	28	9
śląskie	41	5
świętokrzyskie	9	16
warmińsko-mazurskie	55	3
wielkopolskie	53	4
zachodniopomorskie	20	14
Razem	546	

Źródło: opracowanie ECORYS na podstawie danych MEN-SIO.

Zadaniem systemu edukacji jest wspomaganie ucznia w jak najlepszym przygotowaniu go do odpowiedzi na potrzeby gospodarki i rynku pracy oraz w elastycznym dostosowywaniu się do zachodzących zmian¹⁴. Jak widać z przedstawionych tabel 1 i 2, obecność doradców zawodowych w polskich placówkach oświatowych pozostawia wiele do życzenia.

* * *

Zmiany w systemie kształcenia i szkolenia zawodowego w Polsce są bezpośrednio związane z przekształceniami ekonomicznymi, których głównym celem jest wzmocnienie mechanizmów gospodarki wolnorynkowej. Reformowanie kształcenia zawodowego często wymuszają zmiany występujące na lokalnym

¹³ A. Kargulowa, *O teorii i praktyce poradnictwa. Podręcznik Akademicki*, Warszawa 2004, s. 37–55.

¹⁴ W. Drzeżdżon, *Homo laborans – personalistyczne inspiracje pedagogiki pracy*, [w:] *Wartości w pedagogice pracy*, pod red. B. Baraniak, Warszawa – Radom 2008, s. 158.

rynku pracy. W wyniku reformy terytorialnej większość decyzji została przekazana z poziomu administracji państwowej na szczebel lokalny – do samorządów lokalnych. Zmiany w polskim systemie kształcenia i szkolenia zawodowego są kontynuacją procesów dostosowawczych do standardów Unii Europejskiej¹⁵. Zakres i tempo zmian w sferze gospodarczo-społecznej wymagają nowego spojrzenia na podstawowe cele systemu kształcenia zawodowego. Dynamika procesów zachodzących w otoczeniu szkoły zawodowej jest tak duża, że niezbędne wydają się działania kompleksowe. Szkoła powinna umożliwić absolwentowi zdobycie kwalifikacji podstawowych dla danego zawodu, aby mógł się odnaleźć na rynku pracy i ustawicznie – jak najczęściej w ciągu pracy zawodowej – kształtować, rozwijać i doskonalić kwalifikacje zawodowe¹⁶.

Młodzież szkół zawodowych dostrzega konieczność zmian istniejącej do-tychczas struktury organizacyjnej szkolnictwa zawodowego. Szczególną uwagę zwraca na zmiany, które zaliczyć można do sfery teleologicznej, a więc celów edukacji zawodowej, jej funkcji, a także sfery organizacyjnej (między innymi infrastruktury) i antropologicznej (modelu zawodowego absolwenta). Podobnie jak wszystkie elementy systemu kształcenia zawodowego, także cele podlegają wpływowi zarówno różnych elementów systemu, jak i oddziaływaniom pochodzącym z otoczenia szkoły. W celu poprawy jakości pracy szkoły zawodowej należy:

- sformułować docelową wizję systemu kształcenia i szkolenia zawodowego;
- stworzyć z udziałem samorządu pracodawców i pracowników system standardów kwalifikacji zawodowych, stanowiących podstawę programów nauczania w poszczególnych zawodach;
- wprowadzić kształcenie ustawiczne do reformy systemu edukacji;
- stworzyć warunki do kształcenia praktycznych umiejętności zawodowych uczniów – rozszerzyć system praktyk nauki zawodu;
- wprowadzić działania na rzecz poprawy wyposażenia bazy dydaktycznej;
- stworzyć system zapewniający jakość usług edukacyjnych;
- dostosować metody i formy kształcenia do zróżnicowanych potrzeb odbiorców;
- wzmocnić system doksztalcenia i podnoszenia zawodowego nauczycieli;
- wypracować nowe reguły i mechanizmy sterowania systemem kształcenia oraz szkolenia zawodowego, szczególnie na szczeblu regionalnym, jak również koordynacji na szczeblu krajowym;
- dostosować nakłady finansowe do rozmiarów potrzeb szkolnictwa zawodowego (strukturalne uruchomienie pozabudżetowych źródeł).

---

¹⁵ S. M. Kwiatkowski, *Globalne i lokalne cele edukacji zawodowej*, [w:] *Edukacja w dialogu i reformie*, red. A. Karpińska, Białystok 2002, s. 269–273.

¹⁶ W. Łozowiecka, *Uwarunkowania psychologiczno-pedagogiczne przygotowania do efektywnej pracy zawodowej*, [w:] *Edukacja ustawiczna. Wymiar teoretyczny i praktyczny*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa – Radom 2008, s. 205–213.

Nadal obserwuje się małe wykorzystanie w pracach programowych założeń koncepcji (metod) doboru treści¹⁷. Długoterminowe planowanie procesu kształcenia zawodowego powinno opierać się na informacjach wyprzedzających obecny stan potrzeb co najmniej o dziesięć lat. Uzyskanie pełnej informacji prognostycznej jest w wielu przypadkach bardzo trudne. Z tego też względu przed planującymi proces dydaktyczny stoją dwie możliwości podejmowania decyzji:

- dokonać oszacowania, pozwalającego na wnioskowanie przybliżone, przy zgodzie na podejmowanie decyzji w warunkach wysokiego poziomu niepewności;
- planować proces kształcenia z mniejszym wyprzedzeniem, przy zgodzie na jego systematyczną aktualizację i dostosowanie do potrzeb lokalnych przez wprowadzenie zmodularyzowanego układu treści kształcenia¹⁸.

Obowiązek formułowania celów szczegółowych skorelowanych z obecną sytuacją na lokalnym rynku pracy powinien spoczywać na kompetentnym nauczycielu¹⁹. Gdy mowa o zmianach w podejściu do celów, ważne wydaje się opracowanie zbioru umiejętności zawodowych, który umożliwiłby łączenie teorii edukacyjnych, a także lepsze wykonanie wybranych zadań dydaktycznych.

W zawodowej szkole przyszłości powinna być możliwość nie tylko nabywania kwalifikacji, ale też zdawania egzaminów zawodowych. Uczniowie powinni mieć poczucie bezpieczeństwa i redukcji stresu do koniecznego minimum. Przygotowanie młodzieży do prawidłowego wyboru zawodu wymaga przede wszystkim wszechstronnego i rzetelnego zapoznania jej z treściami zawodowymi. Są to treści odnoszące się do wybieranych zawodów i dotyczące szkół przygotowujących do tych zawodów. Uczniowie przed podjęciem nauki w szkołach zawodowych powinni wyrobić sobie jasny, obejmujący pozytywne i negatywne strony, obraz wybieranego zawodu i szkoły do niego przygotowującej oraz przyszłego zakładu pracy, jak również stanowiska w nim. Od konkretności tego obrazu w dużej mierze zależeć będzie zarówno ocena uczniów własnej przydatności zawodowej, jak i kształtowanie się ich postawy wobec pracy²⁰.

Orientacja zawodowa prowadzona przez szkoły powinna mieć charakter systematyczny i planowy, z zastosowaniem form aktywizujących i środków audiowizualnych. Jej efektywność jest uwarunkowana jakością i poziomem przekazywanych informacji oraz porad, jak również systematycznością i częstotliwością oddziaływania na uczniów. Orientacja zawodowa winna być prowadzona szczególnie intensywnie już w szkołach podstawowych. Wydaje się, że dobrym rozwiązaniem byłoby włączenie do podstaw programowych kształcenia ogólnego treści z zakresu orientacji i poradnictwa zawodowego. W ramach

¹⁷ B. Baraniak, *Szkolne kształcenie zawodowe...*, op. cit., s. 137.

¹⁸ B. Baraniak, K. Symela, *Kierunki dalszych poszukiwań badawczych w aspekcie kryteriów doboru treści*, [w:] *Dobór treści kształcenia zawodowego*, red. B. Baraniak, t. I, Warszawa – Radom 1997, s. 294.

¹⁹ W. Drzeżdżon, *Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy*, „*Studia Gdańskie, Wizje i rzeczywistość*” 2007, t. IV, s. 204–209.

²⁰ Z. Wiatrowski, *Powodzenia i niepowodzenia zawodowe*, Olecko 2002, s. 18.

doskonalenia zawodowego należy przygotować nauczycieli tak, aby podczas realizacji różnych programów nauczania mogli przekazywać uczniom wiedzę z zakresu orientacji i poradnictwa zawodowego, jak również wiedzę na temat poszukiwania pracy.

W kontekście potrzeb gospodarki niezwyklej wagi nabierają zasady elastyczności oraz mobilności kształcenia²¹. Uczniowie powinni wyrabiać sobie w trakcie nauki umiejętności samokształcenia, samorozwoju i planowania oraz rozwijania własnej kariery, dlatego też należy poprawić relacje i komunikację pomiędzy systemem kształcenia i szkolenia zawodowego a rynkiem pracy, między innymi przez rozwinięcie systemu poradnictwa zawodowego dla młodzieży. Można tego dokonać dzięki:

- zapewnieniu powszechności poradnictwa zawodowego dla młodzieży w celu wprowadzenia młodych osób na rynek pracy;
- wprowadzeniu poradnictwa zawodowego do wszystkich typów szkół jako jednego z zadań szkoły;
- zapewnieniu ciągłości usług w sferze poradnictwa i orientacji zawodowej od szkoły podstawowej do ponadgimnazjalnej;
- zintegrowaniu poradnictwa zawodowego dla młodzieży i dorosłych;
- wprowadzeniu do szkolnictwa programów i zajęć dotyczących aktywnych zachowań na rynku pracy;
- promowaniu za pomocą różnych mediów permanentnego, indywidualnego rozwoju zawodowego.

Młodzież oczekuje od szkoły stworzenia szansy na znalezienie stałej, dobrze płatnej i legalnej pracy, nie tylko w kraju, ale również na terenie innych państw Unii Europejskiej.

Szkoła powinna przyczynić się do zdobycia przez absolwenta umiejętności zarówno praktycznych, jak i intelektualnych, kładąc w miarę równomierny nacisk na każdy z tych dwu rodzajów, ale różny w zależności od zawodu, od poziomu kwalifikacyjnego i poziomu wykształcenia, które absolwent ma osiągnąć, aby potrafił odnaleźć się na rynku pracy²². Na obecnym etapie reformy edukacji zawodowej niezbędna jest kompleksowa koncepcja koordynacji edukacji zawodowej i rynku pracy, współdziałania dwóch systemów, koordynacji bieżącej oraz koordynacji perspektywicznej²³.

Działania podejmowane w ramach polityki edukacyjnej powinny wynikać z przewidywanych zmian zapotrzebowania na kadry w przyszłości. Odczuwalny w wielu gałęziach gospodarki deficyt kwalifikacji sprawia, że to rynek wymusza ich dynamiczny rozwój.

---

²¹ *Kształcenie zawodowe w warunkach gospodarki rynkowej*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa 1994.

²² K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 1999, s. 61.

²³ M. Kabaj, *Projekt systemu integracji edukacji zawodowej i rynku pracy. W kierunku kształcenia dualnego*, „Polityka Społeczna” 1998, nr 8.

W wielu placówkach oświatowych nie stosuje się szczególnej metodologii prognozowania kształcenia. Ma to znaczenie zwłaszcza w relacji do wciąż zmieniających się potrzeb rynku pracy. Wymagania stawiane poszczególnym „przedmiotowcom” decydują w znacznym stopniu o jakości kształcenia zawodowego. W celu poprawy pracy nauczycieli należy:

- opracować diagnozę stanu kwalifikacji nauczycieli oraz potrzeb w zakresie ustawicznego kształcenia (w tym zawodowego);
- przygotować ogólnopolskie programy kształcenia ustawicznego nauczycieli;
- stworzyć i rozwijać system informacji z zakresu pedagogiki i psychologii pracy.

Reforma edukacji przewiduje inną niż dotychczas organizację zajęć dydaktycznych, inny układ treści kształcenia, a także stosowanie innych metod. Z tego powodu niezbędne jest pilne opracowanie i uruchomienie systemu doksztalcania i doskonalenia nauczycieli szkół zawodowych. Jednakże bez zwiększenia nakładów na system edukacji zawodowej w wymiarze realnym nie można liczyć na powodzenie reformy, której kluczem są kadry. Muszą one być znacznie lepiej niż dotychczas wykształcone i opłacane. Odpowiednie kształcenie i doskonalenie nauczycieli jest również podstawą do ukształtowania nowoczesnej szkoły. Wydaje się, że reforma nałożyła na nich zbyt duży ciężar związany z podnoszeniem kwalifikacji. Przy stosunkowo niskich zarobkach muszą ponosić znaczne koszty kształcenia, nie zawsze otrzymując urlopy szkoleniowe i inne możliwe formy pomocy. Również jakość tego kształcenia jest przedmiotem krytyki ze strony samych nauczycieli²⁴.

Właściwe przygotowanie zawodowe absolwentów szkół zawodowych powinno obejmować wiadomości i umiejętności zdecydowanie wykraczające poza zakres jednego zawodu. Należy jednak zauważyć, że młodzież oczekuje od szkoły zawodowej zapewnienia możliwie pełnego zestawu kwalifikacji dla danego zawodu, co jest niezgodne z ideą obecnie postulowanego kształcenia szeroko profilowanego. Niewątpliwie szczególny nacisk powinien być położony na jakość przygotowania zawodowego w wymiarze praktycznym. Uczniowie oczekują, że większość zajęć w warsztatach, pracowniach przedmiotowych, laboratoriach będzie odbywała się na terenie szkoły.

Realizowane dziś w szkołach zawodowych programy nauczania – zarówno pod względem struktury, jak i zakresu oraz układu treści kształcenia – nie są na tyle elastyczne, aby nadążały za zmianami i nowymi oczekiwaniami rynku pracy. Mimo że w założeniach mówi się o samodzielności i kreatywności uczących się, to jednak w programach nauczania nie zapewnia się miejsca ani czasu na ich upowszechnianie. Program zaś będzie elastyczny, jeśli zapewni różne sposoby prezentacji tematów, aktywizacji uczniów oraz indywidualne podejście uczącego się do oferowanego zakresu treści. Należy zatem przebudować treści kształcenia

---

²⁴ M. J. Szymański, *Rodzina i szkoła w procesie gwałtownej zmiany społecznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2003, nr 8, s. 15.

w kierunku, który umożliwia kreowanie przez każdą szkołę aktywnych postaw zawodowych w warunkach konkurencji, posługiwania się nowoczesnymi technikami, przystosowania się do zmian w technologii i organizacji pracy, a także gotowości do kształcenia ustawicznego oraz wielokrotnej zmiany zawodu²⁵.

Wychowanie przez pracę to długotrwały, organizowany planowo proces, którego celem jest wytworzenie w świadomości wychowanka poczucia obowiązku współuczestnictwa w społecznym procesie pracy. Odpowiednie do tego przygotowanie umysłowe i fizyczne oraz rozwinięcie podstawowych umiejętności manualno-praktycznych, organizacyjnych i umysłowych stanowią warunek skuteczności dobrze zorganizowanej pracy.

Każdy zawód wymaga określenia właściwego stosunku między wyobrażeniami, wiedzą, umiejętnościami i nawykami niezbędnymi do realizacji funkcji na przyjętym poziomie. Umiejętności i nawyki potrzebne są do bezpośredniego wykonywania czynności zawodowych. Wiedza i wyobrażenia są potrzebne do rozwiązywania zadań nietypowych, do „odnalezienia się” w sytuacjach nieoczekiwanych, w których brak jest gotowego szablonu postępowania. Im wyższy poziom kształcenia, tym większy powinien być udział zajęć kształtujących wiedzę i wyobrażenia o programie nauczania. Jednym ze wskaźników przydatności do pracy absolwenta szkoły zawodowej są zarówno wiedza nabyta przez niego w szkole, jak i umiejętności umożliwiające właściwe wykonywanie zadań na stanowisku pracy. Konstruowanie programów kształcenia zawodowego powinno wywodzić się od stanowisk pracy, które pozwalają określić kryteria zawodoznawcze oraz ich korelacje i związek z treściami kształcenia zawodowego. Wpływ praktyki na dobór treści kształcenia zawodowego powinien się wyrażać we współdziałaniu zakładów i izb rzemieślniczych w tym procesie. Należy zatem określić funkcje edukacyjne dla wszystkich podmiotów gospodarczych uczestniczących w kształtowaniu przygotowania zawodowego.

Zawodowa szkoła przyszłości powinna respektować zasadę wysokiej jakości kształcenia. Ponadto system kształcenia zawodowego ma szybciej reagować i dostosowywać kierunki kształcenia do wymagań pracodawców działających na polskim rynku. Trzeba zatem wziąć pod uwagę niedostatki, które powinny być uwzględnione w przyszłych pracach nad prognozowaniem kierunków kształcenia zawodowego. Należą do nich:

- brak badań nad zawodami na dzisiejszym rynku pracy i oferowanymi w systemie szkolnym (obecnie jedynym punktem odniesienia są klasyfikacje zawodów);
- brak badań nad porównywalnością zawodów zdobywanych w systemie szkolnym i ich odniesieniami do obowiązującej klasyfikacji zawodów;
- niewystarczające dane o kierunkach kształcenia i uzyskiwanych kwalifikacjach.

---

²⁵ Z. Wiatrowski, *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Włocławek 2004, s. 143; *Edukacja Ustawiczna...*, op. cit.

Kierunki kształcenia zawodowego powinny być dostosowane do nowej sytuacji gospodarczej kraju, nastawionej na gospodarkę wolnorynkową oraz usługi. Dlatego prognozowanie kierunków kształcenia w systemie szkolnym wymaga ciągłych badań prowadzonych zarówno na lokalnym, jak i krajowym rynku pracy. Najistotniejsze wydaje się, aby system szkolnictwa zawodowego był w stanie sprostać nowym wyzwaniom cywilizacyjnym rzeczywistości edukacyjnej.

Jednym z podstawowych czynników w modelowaniu szkolnictwa zawodowego jest partnerstwo szkoły i zakładu pracy. Istnieje więc potrzeba ścisłej współpracy szkoły z zakładami pracy, przedsiębiorstwami, firmami oraz instytucjami szkoleniowymi. Efektem tej kooperacji powinien być absolwent optymalnie przygotowany do pracy zawodowej – mający doświadczenie praktyczne i zorientowany na zaspokajanie potrzeb potencjalnych pracodawców. Pracodawcy mogą być również wyrazicielami oczekiwań społecznych dotyczących wyników pracy szkoły zawodowej. Ponadto mogą być źródłem informacji na temat losów absolwentów szkół zawodowych oraz ich przydatności zawodowej. Tak więc na potrzeby edukacji zawodowej pracodawcy powinni być w stanie określić:

- wymagania rynku pracy;
- wymagania w stosunku do programów kształcenia zawodowego;
- prognozy rozwoju kwalifikacji zawodowych.

Należy zwrócić również uwagę na zwiększenie elastyczności kształcenia. Z nim pracodawcy wiążą konieczność posiadania umiejętności samokształcenia i rozwoju. Dowodzi to, że rozpoczął się w Polsce proces budowania społeczeństwa opartego na transferze wiedzy, a ogólniej – informacji, która staje się jednym z zasobów produkcyjnych – obok surowców, pracy i kapitału²⁶.

Współpraca szkół z zakładami pracy w zakresie realizacji procesu dydaktycznego powinna obejmować pomoc pracodawców w określaniu umiejętności zawodowych, a także sylwetki zawodowej absolwentów, poziomów i profili kształcenia. Zakłady pracy powinny udostępniać szkołom najnowsze osiągnięcia techniki i technologii, umożliwić realizację części zajęć dydaktycznych. Winny być też zobowiązane do aktywnego uczestnictwa w kształceniu zawodowym, jak również do ponoszenia kosztów na kształcenie uczniów. Być może przepisy prawa oświatowego powinny określić zobowiązania i korzyści dla pracodawców z tytułu uczestnictwa w kształceniu zawodowym.

Na polskim rynku pracy obserwuje się stały wzrost podaży pracy wynikający z procesów demograficznych. Podstawową cechą popytu na polskim rynku pracy jest mała zdolność gospodarki do tworzenia miejsc pracy, zatem bezrobocie wynika głównie z nieefektywnego popytu. Pogarszaniu się sytuacji na rynku pracy sprzyja też stały wzrost kosztów pracy. Obok niekwestionowanej roli rządu i samorządów w przywróceniu równowagi na rynku pracy, należałoby również

---

²⁶ I. Woźniak, *Rola pracodawców w modelowaniu szkolnictwa zawodowego*, [w:] *Kształcenie zawodowe. Rynek pracy. Pracodawcy*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa 2000, s. 242.

zwiększyć znaczenie adaptacji do nowych, trudnych warunków najważniejszej strony rynku pracy – pracobiorców. Chodzi przede wszystkim o zwiększenie mobilności przejawiającej się w ciągłym dokształcaniu, skłonności do zmiany zawodu i kwalifikacji zawodowych²⁷.

Żaden rynek, również rynek pracy, nie gwarantuje równości szans. Poprawa sytuacji zależy w znacznym stopniu od determinacji jednostek lepiej lub gorzej przystosowanych do istniejących warunków. Natomiast równość szans na rynku pracy oraz stosowanie równych miar powinno zapewnić państwo jako instytucja upoważniona do tych działań. Dotyczy to szczególnie działań w obszarze dostępności do systemu edukacji. Istnieje pilna potrzeba monitorowania systemu kształcenia i szkolenia zawodowego. Powinna przejawiać się w:

- stworzeniu kompleksowego systemu informacji o układzie oświata – rynek pracy;
- opracowaniu systemu koordynacji kształcenia z potrzebami gospodarki;
- wzmocnieniu przepływu informacji pomiędzy rynkiem pracy a systemem kształcenia i szkolenia zawodowego;
- rozwoju aktywnych metod przeciwdziałania bezrobociu.

W perspektywie systemu kształcenia zawodowego należy również wzmocnić rolę partnerów i potencjalnych sojuszników szkoły zawodowej. Mogą to być: związki pracodawców, związki zawodowe, izby gospodarcze, stowarzyszenia naukowo-techniczne, banki, urzędy pracy. Współodpowiedzialność za losy absolwentów szkół szczególnie powinna ciążyć na lokalnej władzy samorządowej i oświatowej. To ona daje zgodę na kształcenie w danym zawodzie lub profilu kształcenia, a także środki finansowe na realizację tego kształcenia. Lokalna władza oświatowa, współdziałając ze środowiskiem, z instytucjami odpowiedzialnymi za rozwój gospodarczy danego regionu i z urzędami pracy, powinna wskazywać szkole zawody i profile kształcenia, na które jest czy być może będzie zapotrzebowanie na rynku pracy²⁸. Powinna również wskazywać szkołom optymalne ze względu na rynek pracy kierunki kształcenia zawodowego oraz przewidywaną liczbę pracowników, na których może być zapotrzebowanie, o określonym poziomie i zakresie kwalifikacji.

Należy zaadaptować system kształcenia i szkolenia zawodowego zarówno do zmian regionalnych, jak i sektorowych. Proces ten powinien dotyczyć:

- restrukturyzacji systemu kształcenia i szkolenia zawodowego pod kątem przewidywanych sektorowych zmian zatrudnienia;
- ukonstytuowania praktyk współdziałania w obszarze: kształcenia szkolnego, polityki rynku pracy.

Natomiast koordynację bieżącą powinny zapewnić:

---

²⁷ *Mobilność zasobów pracy*, pod red. E. Kryńskiej, Warszawa 2000.

²⁸ S. M. Kwiatkowski, *Kształcenie zawodowe – główne problemy i wyzwania*, [w:] *Kształcenie zawodowe...*, op. cit., s. 9.

- monitorning zawodów deficytowych (na które występuje niezaspokojone zapotrzebowanie na rynku pracy) i nadwyżkowych (na które nie występuje zapotrzebowanie na rynku pracy);
- umowy szkoleniowe pomiędzy szkołami a zakładami pracy;
- badanie i monitorning losów absolwentów szkół oraz kursów doksztalcania.
Koordynację perspektywiczną powinno zapewnić:
- prowadzenie systematycznych studiów nad perspektywiczną ewolucją zawodów i ich strukturą;
- opracowanie perspektywicznej prognozy zapotrzebowania na kadry w przekrojach regionalnych.

Metody te mogą zbliżyć system edukacji zawodowej, strukturę i treści kształcenia do potrzeb szybko zmieniającej się gospodarki. Szczególne znaczenie ma też opracowanie prognozy popytu na pracę według zawodów, bez której nie da się dokonać głębokich perspektywicznych zmian w rozmiarach i strukturze kształcenia.

Najpoważniejsze jednak przeszkody w realizacji działań reformatorskich w szkolnictwie zawodowym tkwią w niedostatku funduszy potrzebnych do wprowadzenia koniecznych zmian. Prawdziwa i skuteczna reforma szkolnictwa zawodowego wymaga szczególnie dużych nakładów. Jak już wspomniano, infrastruktura szkół zawodowych jest znacznie droższa niż szkół ogólnokształcących, proces kształcenia ucznia szkoły zawodowej wymaga zaś ponoszenia kilkakrotnie wyższych kosztów niż kształcenie jego rówieśnika w szkole ogólnokształcącej²⁹. Niezbędne jest zatem stworzenie społecznego „lobby” oświaty zawodowej, której celem będzie stosowanie różnych sposobów przekonywania czynników rządowych, jak też podmiotów gospodarczych, o konieczności inwestowania w człowieka, jego wiedzę i umiejętności jako najbardziej opłacalnej inwestycji gospodarczej.

Podsumowanie

Szkoły zawodowe są zasadniczym ogniwem systemu przygotowania wykwalifikowanych kadr dla gospodarki. O możliwości rozwoju gospodarki w coraz większej mierze decyduje jakość zasobów ludzkich. Szkoła zawodowa przygotowuje do pracy w sposób szczególny. Wychowawcy coraz lepiej rozumieją, że nie są właściwe edukacja i wychowanie (zwłaszcza do pracy) bez nawiązania specyficznego kontaktu z młodymi ludźmi. Polega on na realizowanym w atmosferze serdeczności dialogu, którego przedmiotem są zarówno wiedza zawodowa, jak i doświadczenie życiowe.

Istota procesu kształcenia zawodowego sprowadza się do poszukiwania dróg ułatwiających przejście od zidentyfikowanego poziomu wstępnego do założone-

²⁹ M. J. Szymański, *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*, Kraków 2004, s. 170.

go poziomu kompetencji zawodowych. Transformacja ta odbywa się w określonej strukturze systemu szkolnego reprezentowanej przez typ szkoły i kierunek kształcenia. Wszelkie kształcenie, w tym zawodowe, jest ukierunkowane na określone cele. Od zrozumienia tych celów oraz umiejętności posługiwania się nimi zależą wartość pracy nauczyciela i uzyskane efekty. Wychowawca powinien zdemaskować fałszywe lub złudne wartości i nauczać młodego człowieka, jak sobie z nimi radzić. W dziele wychowania do pracy ważna jest również dobra znajomość uczniów. Dotarcie do ich psychiki, wyeliminowanie uprzedzeń, kompleksów, niechęci czy niewiary w sukces, choćby znalezienia pracy – to wszystko staje się równie ważne, jak nauczanie zawodu. Niestety, współcześnie pomimo wielu wysiłków społeczeństwa można zauważyć głęboki rozłam pomiędzy wychowaniem, kształceniem a pracą.

Bibliografia

- Baraniak B., *Metody badania pracy*, Warszawa 2009.
- Baraniak B., *Szkolne kształcenie zawodowe – elementem edukacji zawodowej*, [w:] *Pedagogika pracy*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, A. Bogaja, B. Baraniak, Warszawa 2007.
- Baraniak B., Symela K., *Kierunki dalszych poszukiwań badawczych w aspekcie kryteriów doboru treści*, [w:] *Dobór treści kształcenia zawodowego*, red. B. Baraniak, t. I, Warszawa – Radom 1997.
- Chodubski A., *Wyzwania globalne dla Polski w procesie integracji europejskiej*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2006, t. III.
- Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 1999.
- Drzeżdżon W., *Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2007, t. IV.
- Drzeżdżon W., *Homo laborans – personalistyczne inspiracje pedagogiki pracy*, [w:] *Wartości w pedagogice pracy*, pod red. B. Baraniak, Warszawa – Radom 2008.
- Drzeżdżon W., *Wpływ zmian w edukacji na system wartości młodego człowieka*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2007, t. IV.
- Edukacja ustawiczna. Wymiar teoretyczny i praktyczny*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa – Radom 2008.
- Januszek H., Sikora J., *Socjologia pracy*, Poznań 1998.
- Kargulowa A., *O teorii i praktyce poradnictwa. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2004.
- Karney J. E., *Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy*, Warszawa 2007.
- Kabaj M., *Projekt systemu integracji edukacji zawodowej i rynku pracy. W kierunku kształcenia dualnego*, „Polityka Społeczna” 1998, nr 8.
- Kształcenie zawodowe w warunkach gospodarki rynkowej*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa 1994.
- Kwaśnicki W., *Zasady ekonomii rynkowej*, Wrocław 2001.
- Kwiatkowski S. M., *Globalne i lokalne cele edukacji zawodowej*, [w:] *Edukacja w dialogu i reformie*, red. A. Karpińska, Białystok 2002.
- Kwiatkowski S. M., *Idea uczenia się przez całe życie*, [w:] *Pedagogika pracy*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, A. Bogaja, B. Baraniak, Warszawa 2007.

- Łozowiecka W., *Uwarunkowania psychologiczno-pedagogiczne przygotowania do efektywnej pracy zawodowej*, [w:] *Edukacja ustawiczna. Wymiar teoretyczny i praktyczny*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa – Radom 2008.
- Mobilność zasobów pracy*, pod red. E. Kryńskiej, Warszawa 2000.
- Szymański M. J., *Rodzina i szkoła w procesie gwałtownej zmiany społecznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2003, nr 8.
- Szymański M. J., *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*, Kraków 2004.
- Trzeciak W., *Modernizacja polskiego poradnictwa zawodowego*, [w:] *Pedagogika Pracy, Doradztwo Zawodowe*, pod red. H. Bednarczyka, J. Figurskiego, M. Żurka, Radom 2005.
- Wiatrowski Z., *Powodzenia i niepowodzenia zawodowe*, Olecko 2002.
- Wiatrowski Z., *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Włocławek 2004.
- Wilcz J., *Teoria pracy. Implikacje dla pedagogiki pracy*, Kraków 2009.
- Woźniak I., *Rola pracodawców w modelowaniu szkolnictwa zawodowego*, [w:] *Kształcenie zawodowe. Rynek pracy. Pracodawcy*, pod red. S. M. Kwiatkowskiego, Warszawa 2000.

Summary

Selected aspects of vocational training in the context of Polish and foreign job market

The author in detail recounts postulates for the development of the Polish vocational system in view of the education reforms a few years ago. The author critically refers to ideas to shift from vocational training in post-junior high-school schooling to general education (which is in opposition to tendencies in most European Union countries).

There is a need to introduce changes to vocational training, which would improve its quality. This can be achieved by training better-qualified teachers, introducing tight cooperation between schools and companies, career orientation and changes in education offers and curricula suited to the job market (flexible training) as well as increasing expenses on vocational training systems.